

Meno ir Bažnyčios pažinimo erdvė

Dr. Irena VAIŠVILAITĖ

COGNITION OF ART AND CHURCH

Dr. Irena VAIŠVILAITĖ

Kai pasimirš triukšmas dėl „Vilniaus – Europos kultūros sostinės“ programos peripetijų ir ginčai dėl Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio šventimo, ko gero, paaiškės, kad Lietuvos kultūros raidoje 2009 metai vis dėlto buvo išskirtiniai ir negreitai kokie kiti metai jiems prilygs.

Pakaktų jau vien to, kad šiais metais įgyvendintos dvi XX a. pirmosios pusės lietuvių muziejininkų ir kultūrininkų svajonės – Vilniuje duris atvėrė Nacionalinė dailės galerija ir Bažnytinio paveldo muziejus. Nespėliojant, kada vėl Vilniuje per metus atsiras du iškilūs muziejai, abiejų jų reikšmę ir visą įmanomą poveikį tolesniam kultūriniam ir meniniam diskursui bei kultūrinei Lietuvos savivokai vargu ar galima pervertinti.

Apie Nacionalinę galeriją jau gana daug parašyta, vyksta diskusija dėl jos koncepcijos įgyvendinimo. Bažnytinio paveldo muziejus ginčų kol kas nesukėlė, kas savaime jau įdomu. Galbūt tai, kad muziejus įsikūrė atnaujintoje, bet jau muziejine buvusioje erdvėje, bei tai, kad ekspozicijos branduolį sudaro Lietuvos visuomenei jau pristatytas Vilniaus katedros lobynas, kažkaip užslėpė reiškinio naujumą? Jei taip, norėtusi tikėtis, kad Bažnytinio paveldo muziejaus veidas ryškės įsibėgėjant jo veiklai ir apie jį bus kalbama.

Pirmiausia dera pabrėžti, kad Bažnytinio paveldo muziejus yra privatus. Jo steigėjas – Vilniaus arkivyskupija. Muziejus įrengtas ir išlaikomas Katalikų bažnyčios lėšomis. Muziejaus tikslai steigėjų nusakyti cituojant Popiežiškosios kultūros tarybos dokumentą „Pastoracinė muziejų funkcija“: „Bažnytiniai muziejai yra „ne bedvasių radinių saugyklos, bet gyvos vietos, kur perduodamas tikinčiųjų bendrijos genijus ir dvasingumas“ (Jonas Paulius II). Todėl bažnytinis muziejus nėra pasenusių objektų rinkinys: tai visateisė sielovados institucija, sergstinti bei atverianti kultūrinės vertybes, kurios „kadaise tarnavo Bažnyčios misijai“ ir dabar reikšmingos istoriniu meniniu požiūriu. Jis suvoktinas kaip krikščioniško-

The publication introduces to the Church Heritage Museum opened on 18 October 2009, the day of St. Lucas, patron of artists, in Vilnius. The museum was founded by Vilnius Archbishop Metropolitan Cardinal Audrys Juozas Bačkis on 7 October 2005. The Church Heritage Museum is based at St. Michael's Church. The exposition of the museum introduces to the most valuable exhibits that come from Vilnius churches: the Cathedral, churches of St. Peter and Paul, St. Michael, St. Theresa. The exposition includes the oldest goldsmith masterpieces: the Gothic monstrance from Vilnius Cathedral, reliquary of St. Stanislaus, liturgical vessels of the 16th century. The heart of the exposition – monstrance and reliquaries from Vilnius Cathedral treasury – is a telltale witness of devotion tradition and goldsmith masterpieces. The exposition was made by the museum interior specialist Ingrid Bussenius who is also the author of exhibitions of treasures of Cologne and Munster cathedrals.

Šv. Mykolo bažnyčia Vilniuje. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

sios evangelizacijos, dvasinio ugdymo, kultūrinio lavinimo, mėgavimosi menu ir istorijos pažinimo priemonė.“

Apie šiuos siekius atitinkančio muziejaus Vilniuje steigimą Vilniaus arkivyskupas, kardinolas Audrys Juozas Bačkis paskelbė 2005 metais. Per ketverius metus savo patalpų dar neturėjęs muziejus, pasinaudojęs Lietuvos nacionalinio muziejaus metodine pagalba, jo patalpose surengė dvi parodas, kuriose pristatė Vilniaus arkivyskupijos bažnyčiose saugomas kultūros vertybes. Parodų koncepcijoje sielovadinė būsimo muziejaus funkcija galėjo būti numanoma, bet jose vis dėlto vyravo „mėgavimasis menu“.

Estetinis pradas visus kitus kol kas lenkia ir ką tik atidaryto muziejaus ekspozicijoje. Turint omenyje meninę muziejaus patalpų ir eksponatų vertę, to išvengti yra sunku. Ir būtų keista, jei būtų stengiamasi menkinti išskirtinių kultūrai skirtų taikomųjų ir vaizduojamosios dailės kūrinių meniškumą. Akivaizdu, kad ekspozicijoje stengiamasi atskleisti Lietuvos „tikinčiųjų bendrijos genijų ir dvasingumą“. Vis dėlto apžiūrint ekspoziciją ir susipažįstant su naujojo muziejaus veiklos gairėmis kyla klausimas, kaip muziejuje planuojama, cituojant programines jo įkūrimo nuostatas, vykdyti krikščioniškąją evangelizaciją, dvasinį ugdymą ir istorijos pažinimą.

Muziejaus atidarymui išleistas vadovas (trumpesnę garsinę jo versiją lankytojai gali išklausyti apžiūrinėdami ekspoziciją) pristato ne tik atskirus eksponatus, bet ir aptaria jų tipus, informuoja apie toli gražu ne visiems pažįstamų daiktų paskirtį. Atskirai, nors ir trumpokai, apžvelgiama bernardinų vienuolyno, kurio sudėtinė dalis yra muziejus, istorija.

Muziejus įsikūrė restauruotoje Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje – viename iškilniausių XVII a. pirmosios pusės Vilniaus ir Lietuvos architektūros paminklų. Ši 1947 m. uždaryta ir nuo joje buvusios dailės „apvalyta“ bažnyčia kelis dešimtmečius veikė kaip Architektūros muziejus. Ir tais

laikais, braunantis pro standus su brėžiniais ir maketais, buvo įmanoma suvokti bažnyčios erdvę, apžiūrėti jos centrinio altoriaus architektūrinį rėmą bei fundatoriaus Leono Sapiegos, jo palikuonių ir giminaičių antkapius. Tačiau tik dabar, po restauracijos, skoningai ir tikslingai apšviesta bažnyčios erdvė, kurios negožia skaidrios naujojo muziejaus vitrinos, atsiskleidė visu savo darnumu ir santūriai iškilmingumu. Į savo senąsias vietas sugrįžo dalis bažnyčioje buvusių paveikslų ir tokiu būdu „atgijo“ centrinis altorius. Manau, lankytojams būtų įdomu ir informatyvu pagrindinės ekspozicijos prieigose pamatyti, kaip atrodė bažnyčios vidus iki jos uždarymo ir šoninių altorių sunaikinimo ir kaip interjeras atrodė, kai čia buvo Architektūros muziejus.

Ekspozicija parengta su Kelno arkivyskupijos pagalba. Jos branduolį, kaip minėta, sudaro Vilniaus katedros lobynas, ir tai, matyt, lėmė, kad jos kūrėjai pasirinko ne istorinį, apžvalginį dėstymą, o pateikė eksponatus taip, kaip jie pateikiami Vakarų Europos katedrų lobynuose – pabrėžiant atskirų eksponatų vertę. Bendras ekspozicijos vaizdas netiesiogiai primena Tridentinės reformos laikų (būtent tada buvo pastatyta Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia ir sukurta dauguma muziejuje eksponuojamų darbų) šventovės interjerą. Tokiam vaizdai išradinai panaudoti skirtingi ekspozicijos lygiai – žiūrovų akių aukštyje, taip pat aukščiau ir žemiau. Tokiu būdu subtiliai panaikinamas ekspozicijos muziejiskumas, žiūrovas juda ir žvalgosi taip, kaip ir dera bažnyčios interjere.

Įdomu, kad ekspozicijos kūrėjai nusprendė tiek dėmesio ir vietos skirti antepedijams – savotiškiems altoriaus stalo ekranams, beveik visiškai išnykusiems iš šiuolaikinių bažnyčių. Jiems eksponuoti įrengtos, sakytum, altoriaus stalo rekonstrukcijos. Puošnūs, dekoratyvūs antepedijai drauge su vitrinose išstatytais liturginiais rūbais labai praturtina santūrią bažnyčios interjero spalvų gamą. Kūriniai parinkti tokie, kad jų išskirtinumas derėtų su tipiškumu. Daiktai sugrupuoti pagal paskirtį (monstrancijos, relikvijoriai, mišių taurės, bažnytiniai rūbai) ir pagal epochas, taip leidžiant suvokti, kaip skirtingi meistrai, naudodami skirtingas medžiagas, kūrė tos pačios paskirties daiktus. Ateityje tikriausiai atsiras galimybių išsamiau lankytojams pristatyti tų daiktų funkciją ir kai kurių itin iškilų kūrinių teologines programas.

Be liturginės dailės, muziejuje rodomi paveikslai, skulptūros, knygos, net muzikos instrumentai. Katedros lobyną papildė eksponatai iš kitų Vilniaus ir Vilniaus bažnytinės provincijos bažnyčių. Būtina paminėti itin turtingą Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios rinkinį, kurį palydė po dvejų šimtų metų į Vilnių sugrįžusios pirmojo šios bažnyčios altoriaus skulptūros, deponuotos Panevėžio vyskupijos.

Įsikūręs vienoje labiausiai turistų lankomų Vilniaus vietų, Bažnytinio paveldo muziejus nestokoja lankytojų. Pradėtos vykdyti edukacinės programos vaikams, parengtos apžvalginės ekskursijos po muziejų. Tačiau pakanka kiek ilgiau pasisukti ekspozicijoje ir įsiklausyti į lankytojų pokalbius, kad suprastum, kokį iš tikrųjų populiarumo potencialą turi šis muziejus ir kiek įvairiausių poreikių ir lūkesčių su juo gali būti siejama. Tie lūkesčiai klostėsi beveik visą šimtmetį.

Bažnytinio meno muziejaus Lietuvoje idėja siekia 1929 metus. Tada sukurtai tokio muziejaus steigimo komisijai vadovavo Maironis, komisijoje buvo Paulius Galaunė, dailininkas Adolfas Valeška. Norėta iš Lietuvos bažnyčių surinkti ir išsaugoti nebe naudojamus meno kūrinius. 1933 m. buvo įsteigta Bažnytinio meno draugija, o 1935 m. Kauno kunigų seminarijoje pradėjo veikti ir Bažnytinio meno muziejus. Pasaulinio karo ir sovietinės okupacijos išblaškytus muziejaus fragmentus šiuo metu glaudžia 2001 m. įkurtas Kauno arkivyskupijos muziejus.

1939 m., Lietuvai atgavus Vilnių, Bažnytinio meno muziejų sumanyta perkelti į senąją sostinę. Inicijatyvos ėmėsi Kaune veikusi Bažnytinio meno draugija, siekusi saugoti ir populiarinti anksčiau sukurtus religinės

dailės kūrinius, kelti religinės ir devocinės dailės kokybę. Patalpos muziejui buvo numatytos Vilniaus bernardinų vienuolyne. Ta proga galvota muziejaus veiklą smarkiai išplėsti – prie jo turėjo veikti restauracinės dirbtuvės, planuota spausdinti maldaknyges, sakralaus meno kūrinių reprodukcijas ir pamaldumui skirtus paveikslėlius, gaminti medalikėlius. Taigi muziejus turėjo ne tik saugoti vertingus iš bažnyčių surinktus kūrinius, bet ugdyti tikinčiųjų ir klero skonį, taip prisidedamas prie estetiškos Lietuvos bažnyčių aplinkos ir prie nacionalinio religinio meno stiliaus puoselėjimo.

Tarybiniais metais daug Lietuvos sakralinės dailės kūrinių žuvo arba dingo, dalis atsidūrė įvairių muziejų fonduose. Pirmosios sakralinės dailės parodos buvo surengtos tik po 1991 metų. Derėtų paminėti Lietuvos dailės parodas, parengtas „Lietuvos vienuolynų dailę“ (1998 m.) ir ypač – „Krikščionybę Lietuvos mene“ (1999–2003 m.). Tikra sensacija tapo dingusiu laikyto ir 1987 m. surasto Katedros lobyno pirmasis viešas parodymas šioje parodoje. Ilgalaikė, kelis kartus atnaujinta „Krikščionybė Lietuvos mene“ ir jos daugiatomis katalogas prisidėjo prie Lietuvos bažnyčiose ir vienuolynuose buvusių ir esamų kultūros turtų paviešinimo bei parodė, kad sakralinė dailė labai domina visuomenę.

Antra vertus, šios parodos atskleidė specifiskai bažnytinio tokios dailės dėmens pažinimo stygių. Tad nuoseklesniam sakralinio meno tyrinėjimui, prasidėjusiam po 1991-ųjų, kyla didžiuliai uždaviniai. Regis, apie naująjį muziejų jau telkiasi dailės istorikai, kuriuos labiausiai domina sakralinis paveldas.

Tai, kad naujasis muziejus pavadintas ne „bažnytinio meno“, o „bažnytinio paveldo“, liudija požiūrį į jo paskirtį. Paminklas tampa paveldu tik tada, kai visuomenė jį suvokia kaip savo istorijos, savo tapatybės dalį. Tad iš praeities mus pasiekusių kultūrai skirtų objektų paveldinimas, o kartu ir bažnytinės bendruomenės santykio su istoriniais kūrinių ugdytas pareikalas labai aktyvios ir gerai apgalvotos veiklos, derinančios religinį ir estetinį aspektus. Įdomu, ar naujasis muziejus ieškos savo santykio su šiuolaikinės bažnytinės dailės reiškiniiais, ar bandys dalyvauti diskusijose dėl istorinės ir šiuolaikinės liturgijos.

Labai svarbu, kad Vilniuje atsirado institucija ir vieta, kur tokius klausimus galima kelti, tokias problemas svarstyti. Gal net dar tiksliau – vieta ir institucija, kuri pačiu savo buvimu skatina tokius svarstymus.

Vilnius yra didžiausias ir seniausias religinis istorinės Lietuvos centras. Tikriausiai nepakankamai susimąstome, kad su XVII ar XVIII a. tiesiogiai mus sieja tik kelios nenutrūkstamai nuo tų laikų veikusios bažnyčios – tokios kaip jau minėta Šv. apaštalo Petro ir Povilo ar Trakų parapijinė. ■

Bažnytinio paveldo muziejaus ekspozicijos fragmentai.
Kęstučio Stoškaus nuotr.

